

НЕИЗВЕСТНИ ТВОРБИ НА ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

От запазеното ръкописно наследство на Смирненски най-многобройни са материалите от дореволюционното му творчество. Наред с единичните ръкописи от този период запазена е и една тетрадка със стихотворения от 1916 г. и едно албумче от 1919 г. Тетрадката с ранни творби съдържа 18 стихотворения — всички печатани в „Кво да е“, „Българан“ и „Родна лира“. Много от тези стихотворения са придружени с набързо скицирани карикатури и илюстрации. Поетът е поставил следния надпис на тая малка сбирка: „Тетрадка за каквото се случи по всичко на Акакий Лабдев Мазартненко“. Лабдев е псевдонимът на Смирненски Ведбал, прочетен обратно. Една част от ръкописите не са датирани, на друга част авторът поставя датата на отпечатването им.

Албумчето съдържа творби, печатани през 1917—1919 и дори 1920 г. Смирненски е подбирал предимно стихотворения с интимна тематика, преписвал ги е красиво, а неговият приятел художникът Тома Григоров е оформял страниците с изящни винетки, илюстрации, рисунки. Албумчето има следния надпис: „Микроскопична енциклопедия от Ведбал“. То съдържа 20 стихотворения, няколко епиграми и един разказ. Не са печатани разказът, част от епиграмите и 4 стихотворения. Под 2 от рисунките на Тома Григоров е отбелязана 1919 г. Не може обаче да се твърди със сигурност, че всички творби са писани през тази година. В някои стихотворения от албумчето личат навеи и настроения от поезията на Дебелянов и Яворов или от поемите на Едгар По, други са наивни, неиздържани откъм форма. Има несъмнено и стихотворения, пропити с топъл лиризъм и искрено чувство.

Сигурни данни за времето, когато възникват ръкописите както в албумчето, така и в тетрадката липсват. Внимателният анализ на различията между печатния текст и ръкописа на много стихотворения свидетелствува, че Смирненски ги преписва и поправя след тяхното отпечатване. Показателен е примерът със стихотворението „Не се плаши“, печатано през 1915 г. в „Кво да е“, а по-късно през 1918 г. поместено със значителни изменения в първата хумористична сбирка на Смирненски „Разнокалибрени въздишки в стихове и проза“. Ръкописният вариант от тетрадката представлява втора редакция на стихотворението, която е съвсем близка до последната редакция от „Разнокалибрени въздишки“. Този случай не е единичен. Ритъмът на повечето стихотворения от тетрадката е изгладен, мисълта изяснена и уточнена, стихотворната техника — по-висока. Сравняването на различните варианти на тези съвсем ранни творби на поета — някои още незрели и наивни, дава несъмнено ценен материал за проникване в творческата лаборатория на юношата. Стремешът на младия поет да подобри отпечатаните си вече творби е интересно указание за борбата, която той повежда още от ученическата скамейка за по-висока стихотворна техника и художествено майсторство. Не малко подобни примери могат да се посочат и от „Микроскопична енциклопедия“. Една от епиграмите от албумчето е поместена най-напред в „Барабан“ в съвсем суров вид, после

подобрена, поетът я включва в „Разнокалибрени въздишки“. Вариантът в „Микроскопична енциклопедия“ е последен, най-добър. Ето тези три варианта:

В „Барабан: Не се съмнявам никак в твоята слава,
да отреча туй никога не ще посмея.
Повтарям: вярно казвам. Имаш ти глава,
но за да носиш само шапката на нея.

В „Разнокалибрени въздишки“:
Не се съмнявам в твоите слова
и да отричам туй не ще посмея. . .
Да, вярно е, творецът дал ти е глава,
но. . . за да носиш шапката на нея.

В „Микроскопична енциклопедия“, под заглавие „Потвърждение“:
Не ще съмнение в това
и да отричам фактите не смея:
Повтарям, имаш ти глава,
но за да носиш шапката на нея.

Не всичко обаче от тетрадката с ранни творби, както и особено от албумчето, представлява втора подобрена редакция в сравнение с печатния текст. Има ръкописи, в тетрадката по-малко на брой, в албумчето повече, които са по-слаби от печатния вариант. Възможно е някои от тях да са писани преди отпечатването им, или, ако приемем, че поетът ги е преписал по-късно, то може би е наанасял нехайно измененията и не е съумял да ги подобри.

Несъмнено обаче по-голямата част от ръкописите, особено в тетрадката, подобряват печатните варианти.

Влиза ли този факт в противоречие със спомените на всички близки и другари на поета, в които многократно се подчертава, че Смирненски пише изумително леко, за няколко минути, на коляно или, използвайки гърба на свой приятел вместо маса, написва цяло стихотворение с точно определен обем, за да попълни колоните на вестника? Не, противоречие няма. Роден поет, Смирненски излива ред свои стихотворения на един дъх, а върху други работи системно. Пример за неговата упорита работа над дадена тема е стихотворението „Падаща звезда“, което има пет варианта. В „Българан“ то е печатано заедно с две други стихотворения под общо заглавие „Маргаритки за Жанета“, по-късно е поместено в Сборник „Българан“ от 1921 г. под заглавие „Падаща звезда“ и освен това има три ръкописни редакции: „Падаща звезда“, в албумчето „Микроскопична енциклопедия“ — без заглавие и „Анета“. Последните два ръкописа — от албумчето и „Анета“ могат да се смятат за най-сполучливи. Показателни за стремежа на поета да намери най-точния израз са измененията дори само в първите два стиха от началната строфа на стихотворението.

В „Българан“:

Припомням си тогаз приюти ме нощта
далече из полето;

В Сборник „Българан“ от 1921 г.:

Припомням си тогаз прегърна ме нощта,
далече из полето;

В ръкописа „Падаща звезда“:

Припомням си тогаз обгърна ме нощта
през глухите полета;

В „Микроскопична енциклопедия“ и в ръкописа „Анета“:

Припомням си тогаз нощта ни приюти
далече из полето;

Съвсем различна е творческата история на неизвестното, непечатано досега стихотворение „Не стреляй!“. Стихотворението е написано на „един дъх“ в локал „Сирена“, където една вечер Смирненски бил заедно с приятеля си Иван Зумеров. Поетът загледал красива блондинка, Зумеров шеговито се обърнал към него с думите: „Не стреляй!“ В същия локал, на същата маса Смирненски веднага написал стихотворението. Никъде по него няма зачертавания и изменения. Ръкописът е издирен от Н. Измирлиева и подарен за архива на сектора от Зумеров.

Тук печатаме няколко неизвестни творби на Смирненски от дореволюционното му творчество, взети из подготвяното от сектор „Смирненски“ Академично издание на съчиненията на поета: стихотворенията „Не стреляй!“, „На Лорелай“, „По скучния друм“, „Обучение на сърцето“, „Сенки“ и разказа „И раят е затвор“.

Стихотворението „По скучния друм“ е просмукано с дълбока тъга. То разкрива душевната криза, в която е изпаднал поетът в тези години на напрегнати идейни търсения. То допълва нашата представа за неговите настроения през 1918 г., непосредствено след Владайското войнишко въстание. „По скучния друм“, наред със стихотворения като „Аз исках“, „На моя приятел Тома“ и някои други са ярък документ за този преходен период в идейно-творческото развитие на поета. Смирненски излива мъката си по рухналите юношески надежди и кумири:

Ех, ний очаквахме в нашия път
обич, лъчи и цветя ароматни,
как привлекателно кулите златни
виждахме близко пред нас да блестят. . .

Същият мотив Смирненски поддема и в „Юноша“, но вече от напълно изяснени идейни позиции.

По-друг характер имат стихотворенията „Не стреляй!“ и „На Лорелай“. С топлота и искреност поетът дава израз на най-интимни преживявания и чувства. Лорелай (Пенка Михайлова) е неговата първа възторжена юношеска любов. Своите чувства към нея той разкрива в не едно стихотворение.

Разказът „И раят е затвор“ е интересен документ за демократизма и хуманизма на младия автор. Ръкописът е без дата. Той бе намерен в архива на Райко Алекси в — редактор на „Барабан“, изпратен му навярно през 1917 г. от Смирненски и неизвестно защо неотпечатан от Алексиев. Тетрадката с ранни творби и албумчето са съхранени от близките на поета и предадени в сектор „Смирненски“ при Института за българска литература.

★

І. НЕИЗВЕСТНО СТИХОТВОРЕНИЕ

НЕ СТРЕЛЯЙ

(Заглавието е от Ив. Зумер. Препечатването на заглавието е забранено)

Посвещава се на Зумер и (с извинение)
на блондинката с теменужените очи.

В локала усмихват се шумни стакани
и смях непритворен наокол звучи;
над мене преплитат се погледи странни,
над мене празнуват две чудни очи.

Не стреляй, дете, тези погледи странни,
те ръсят и огън и сребърен скреж,
целуват душата ми болки желанни,
гнети ме безмълвен несбъднат копнеж.

О, странна, загадъчна, чужда и свята,
бъди ти далечна и хладна бъди
и моята скръб и мечта непозната
за тебе ще сплитат венци от звезди.

Не стреляй, дете, тези погледи странни,
не сплитай над мен теменужни лъчи,
уви, през смеха на звънящи стакани,
ридаят над мене тез чужди очи.

Ведбал

Локал „Сирена“

9. XII. 1920

II. НЕПЕЧАТАНИ ТВОРБИ ОТ АЛБУМЧЕТО „МИКРОСКОПИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ ОТ ВЕДБАЛ“

На Лорелай

Изплетена сякаш от бронзови нишки
косата ти ярко пламти;
що горест жестока, що бурни въздишки,
що цветни и знойни мечти.

Щом здрач теменужен прибули полята,
аз бродя от скръб осенен
и русите къдрици в чудна позлата
ах, бляскат ли бляскат над мен.

В душа ми зашепне натъжена лира
за твоите руси коси
и всяка къдрица кат тежка рапира
над мен безпощадна виси.

Желал бих, желал бих косите ти меки
чело ми с любов да допрат,
желал бих тогава да стихна навеки
от ранна, но сладостна смърт. . .

Изплетени сякаш от бронзови нишки
косите ти ярко пламтят;
що горест жестока, що бурни въздишки,
бушуват сред пламнала гръд. . .

ПО СКУЧНИЯ ДРУМ

Бавно разстилат се сиви мъгли,
лазят безшумно огромни талази;
мълком кончето из локвите гази,
мълком разстилат се сиви мъгли.

Скърца колата из калния път,
клатят се скръбно дърветата голи,
дреме коларят сломен от неволи,
с тежък грак гарвани черни летят.

Карай ти, коньо! Пристъпя нощта. . .
Де ще замръкнем какво те е грижа:
в пътя житейски ний нямаме хижа,
нашата хижа е само смъртта.

Ех, ний очаквахме в нашия път
обич, лъчи и цветя ароматни,
как привлекателно кулите златни
виждахме близко пред нас да блестят. . .

Вярата в щастие — празна мечта,
златните кули — безплътни миражи,
днеска те смешни за мене са даже. . .
карай ти, коньо мой, карай в нощта! . . .

Бавно разстилат се сиви мъгли,
пъплят безшумно студени талази,
мълком кончето из локвите газии,
мълком разстилат се сиви мъгли.

ОБУЧЕНИЕТО НА СЪРЦЕТО

Сърце, внимавай, не тупти!
Доволно си туптяло ти
в безумен и жесток копнеж.
Аз я забравих, разбери!
Затуй ще ти броя до три;
на три веднага ти ще спреш.
Започвам веч: — Едно, две, три!
Готово, спри! . . .

.
Уви нехранимайка, виж
ти продължаваш да туптиш.

СЕНКИ

Не бяха цъфнали, не бяха още
те — белоснежните цветя
на любовта
и дълги дни и дълги нощи
очакваха да
мине тя.

★

Но дойде есен златодреха,
не мина тя, не дойде тя
и в самота,
през скръбна привечер умреха
те — нацъфтелите цветя.

III. НЕИЗВЕСТЕН РАЗКАЗ

И РАЯТ Е ЗАТВОР. . .

През мъничкото прозорче с решетка, върху смъртното легло на бледния, почувствувал вече смъртния лъх затворник, майското слънце играеше си със снопчета палави лъчи, осветявайки ту костеливите и жълти като смин ръце, пръстите на които взима цвета на паднал в праха кехлибарен цигарлък, ту попуканите, бледи, полуотворени устни на този, който 15 години бе пролежал върху тези дъски и който сега се прощаваше с живота, със скучния свой живот, за да излезе от един гроб и влезе в друг.

До самото му легло, сложил ръка на коленете на умирающия заключеник, на ниско скърцащо при всяко движение столче, седеше белобрад свещеник и четеше нещо от отворено, малко, със златни краища, евангелие.

Тихите слова на божия служител звънтяха като счупено клепало, допиреха се до ушите на умирающия, поничаха из тъмните ъгли на килийката и сякаш прецеждайки се през гъстите паяжини, които като свилени завески закриваха ъглите, излизаха плахи, смътни из прозорчето.

Отвън глухо пристигаха далечните изсвирвания на мъкнещите тежки товари локомотиви, острите изсвирвания на току що готвещите се за отдих фабрики, из вратите на които, като тълпа затворници се понисат трескаво вечните труженици. Долигаше и цвъртенето на врабците по покрива и на белогръдите ластовички, устроили многобройните си къщички върху тази сграда, в която живееше тези, които хиляди пъти на ден пожелаваха само за няколко мига да станат притежатели на техните крилца. Разцъфналите дървета и цветя разливаха дивен мирис и от време на време предобедният тих ветрец блъскаше струя напоена с десетки парфюми в прозорчето, поглеждаше с прозрачни пръсти челото на умирающия затворник и сякаш искаше да разтревожи наглед готвещата се спокойно да излезне душа.

Отвън глухо ехтеха стъпките на скучающия часовой.

Изведнъж треперливият, слаб гласец на свещеника се усили, зазвънтя, повдигна се.

— Рабе божи, говореше той, покай се, покай се, за да минеш през райските врата!

— Врата?! Нима раят има врата?! Стени? — запита посъживен от уплаха умирающият.

— Да, тихо отвърна белобрадият старец, но защо трепериш?

— Не. . . не! Не искам! Няма да се покая! Не искам да влезна! Не искам ти рая! Щом той има врати, стени, не влизам. Затворен рай, колкото и широк да е, все е затвор! Аз не искам от затвор в затвор да ида. . . Не искам. . . — трескаво заговори затворникът и като събра последни сили обърна лице към стената и запуши ушите си с ръце.

Всеу свещеникът го дърпаше. . .

Ведбал

ЦВЕТА УНДЖИЕВА
БЕСКА ИВАНОВА